

УДК 323:316.344.4(477)

DOI <https://doi.org/10.32782/apfs.v053.2025.47>

С. І. Ростецька

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3836-8922>

доктор політичних наук, доцент,

доцент кафедри політичних наук і права

Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПАРТІЙНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ: ВИКЛИКИ ДЕ-ФАКТО ОДНОПАРТІЙНОСТІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОВОЄННОГО ПАРТІЙНОГО БУДІВНИЦТВА

Партійна система України до 2022 року традиційно характеризувалася як висококонкурентна, фрагментована, персоналізована та слабко інституціоналізована. Вона була ареною постійної боротьби між різними фінансово-політичними групами та геополітичними орієнтаціями. Війна кардинально змінила цей ландшафт, створивши абсолютно нові умови для функціонування політичних партій.

Дослідження цієї трансформації є надзвичайно актуальним, оскільки від її характеру та наслідків залежить не лише поточна стійкість української демократії, але й контури майбутньої повоєнної політичної архітектури. Виникає низка ключових дослідницьких питань: Як війна вплинула на структуру та динаміку партійної системи? Чи призвела вона до консолідації демократії, чи, навпаки, створила ризики для політичного плюралізму? Які нові виклики та можливості постають перед українськими партіями? Відповіді на ці питання мають не лише теоретичне, але й важливе практичне значення для розробки стратегій повоєнного відновлення та подальшої європейської інтеграції України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика партійних систем є класичною для політичної науки та детально розроблена у працях таких вчених, як М. Дюверже, Дж. Сарторі, С. Ліпсет, С. Роккан, П. Мейр, Р. Кац та ін. Їхні теорії щодо типології партійних систем, ролі соціальних розколів (кліважів) та інституційних факторів є фундаментальною основою для будь-якого дослідження. В українській політології проблеми становлення та розвитку партійної системи аналізували Ю. Шведа, О. Гарань, В. Фесенко, А. Колодій та інші.

Водночас, вплив війни на політичні партії та партійні системи є менш дослідженою темою, особливо в контексті тривалих гібридних конфліктів сучасності. Після 2022 року з'явилася низка публікацій та аналітичних звітів, що торкаються окремих аспектів цієї проблеми. Зокрема, у працях українських та зарубіжних аналітичних центрів (Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька

Кучеріва, Центр Разумкова, Національний демократичний інститут (NDI), Міжнародний республіканський інститут (IRI)) аналізується динаміка громадської думки, рівень довіри до політичних інститутів та діяльність Верховної Ради в умовах війни [Див., напр.: 1]. Окремі дослідники, такі як О. Сидорчук та М. Розумний, почали аналізувати ризики для демократії, пов'язані з концентрацією влади під час воєнного стану [2]. Питання заборони проросійських партій знайшло відображення не тільки у працях фахівців з конституційного права та аналітиків руху «ЧЕСНО». Проте комплексного дослідження, яке б системно аналізувало трансформацію партійної системи України як цілісного феномену в умовах повномасштабної війни, наразі бракує, що й зумовлює наукову новизну даної статті.

Метою статті є комплексний аналіз трансформаційних процесів у партійній системі України в умовах повномасштабної війни, виявлення ключових викликів та тенденцій, а також визначення перспектив та сценаріїв її повоєнного розвитку.

Для розуміння глибини трансформацій, спричинених війною, необхідно проаналізувати стан партійної системи України станом на початок 2022 року. За результатами парламентських виборів 2019 року, вона набула рис системи з домінуючою партією. Партія «Слуга Народу», що виникла як політичний проєкт навколо надзвичайно популярного новообраного Президента Володимира Зеленського, вперше в історії України самостійно сформувала парламентську більшість. Цей феномен, як зазначає В. Кулик, був проявом глибокого антиелітного запиту в суспільстві та втоми від старих політичних облич, а не результатом ідеологічної мобілізації [3, с. 110–115]. Домінування «Слуги Народу» було інституційно сильним (контроль над урядом та ключовими посадами), але ідеологічно та організаційно слабким, що робило партію вразливою до внутрішніх конфліктів та зовнішніх впливів.

Опозиційний фланг був представлений кількома сегментами. Проевропейська опозиція складалася з партії «Європейська Солідарність» на

чолі з п'ятим президентом Петром Порошенком, яка апелювала до патріотичного та націонал-демократичного електорату, партії «Батьківщина» Юлії Тимошенко, що займала центристсько-популістську нішу, та партії «Голос», яка намагалася мобілізувати ліберально налаштованих міських виборців. Ці партії перебували в гострій конкуренції не лише з владою, але й між собою.

Особливістю українського партійного ландшафту була наявність потужного та стабільного проросійського політичного флангу, ядром якого була партія «Опозиційна платформа – За життя» (ОПЗЖ). Ця політична сила відкрито просувала наративи, співзвучні російській пропаганді, виступала за відновлення тісних зв'язків з РФ та користувалася значною підтримкою у східних та південних регіонах країни [4, с. 25–28]. Існування цього флангу було одним із ключових факторів політичної поляризації та становило пряму загрозу національній безпеці, що стало очевидним після 24 лютого 2022 року.

Загалом, партійну систему України напередодні вторгнення можна було охарактеризувати, за Дж. Сарторі, як приклад «поляризованого плюралізму» з високим рівнем ідеологічної дистанції між ключовими гравцями, слабкою інституціоналізацією партій як організацій та високою волатильністю електоральних уподобань [5].

Повномасштабне вторгнення РФ стало шоком, який запустив механізми кардинальної трансформації усталеної партійної системи. Першою реакцією політичного класу став ефект «гуртування навколо прапора» («rally-around-the-flag»). Перед обличчям екзистенційної загрози гостра міжпартійна боротьба була поставлена на паузу. Більшість політичних сил, за винятком відверто проросійських, продемонстрували єдність у підтримці Президента, Збройних Сил та курсу на відсіч агресії. Це знайшло своє відображення у спільних голосуваннях у Верховній Раді за ключові закони, пов'язані з обороною та воєнним станом, а також у створенні єдиного інформаційного телемарафону «Єдині новини», який, з одного боку, став важливим інструментом інформування та протидії дезінформації, а з іншого – суттєво обмежив політичний плюралізм в ефірі [6]. Ця політична єдність призвела до значної консолідації влади в руках виконавчої гілки, зокрема Офісу Президента, та, відповідно, до ослаблення ролі парламенту як майданчика для політичних дебатів.

Другим фундаментальним зсувом стала ліквідація проросійського політичного флангу. Навесні 2022 року рішенням РНБО було призупинено діяльність низки проросійських партій, а згодом на основі змін до законодавства їх було заборонено у судовому порядку [7]. Найбільшою забороненою партією стала ОПЗЖ. Як вважають аналітики руху «ЧЕСНО», цей крок був виправда-

ний з точки зору національної безпеки, оскільки ці партії виступали як інструменти впливу держави-агресора. Заборона проросійських партій не лише усунула з політичної арени значну кількість гравців, але й кардинально змінила електоральну карту країни, залишивши мільйони виборців без свого політичного представництва. Хоча частина колишніх депутатів ОПЗЖ створили нові депутатські групи у парламенті, їхній вплив та легітимність є вкрай низькими.

Третім важливим наслідком війни стало заморожування політичної конкуренції через дію воєнного стану. Конституція України забороняє проведення виборів в умовах воєнного стану, що поставило на паузу природний процес електорального оновлення влади. Також обмежено право на мирні зібрання, що унеможливило проведення мітингів та демонстрацій. Така ситуація, хоч і є вимушеною, несе в собі значні ризики. Поступово почали проявлятися тенденції до того, що можна назвати «де-факто однопартійністю» або, точніше, системою з однією домінуючою гілкою влади. Зниження ролі парламенту, обмеження медійного плюралізму та відсутність електоральної перспективи створюють умови для посилення авторитарних тенденцій, зниження підзвітності влади та зростання корупційних ризиків [8, с. 45–48]. Хоча формально Україна залишається багатопартійною демократією, реальна політична конкуренція значно ослабла.

Майбутнє партійної системи України залежить від низки факторів, ключовим з яких є результат війни. Проте, вже зараз можна окреслити основні вектори та виклики, що постануть перед країною після перемоги.

Одним із найважливіших факторів стане роль ветеранів війни у повоєнній політиці. Очікується, що значна кількість військових, які користуються високою довірою в суспільстві, підуть у політику. Це може призвести до створення нових політичних проєктів «ветеранського» спрямування. Їхня ідеологічна платформа може коливатися від правочентристської до праворадикальної, а їхній успіх залежатиме від здатності запропонувати не лише мілітарний, але й соціально-економічний порядок денний [9, с. 15–18].

Іншим потужним запитом, що формуватиме партійний ландшафт, буде запит на соціальну справедливість. Питання повоєнної відбудови, компенсації збитків, боротьби з корупцією, соціального захисту ветеранів, ВПО та родин загиблих стануть центральними у політичній дискусії. Партії, які зможуть запропонувати переконливі та справедливі моделі вирішення цих проблем, матимуть значні електоральні перспективи.

Реінтеграція виборців, які зараз перебувають за кордоном як біженці або є внутрішньо переміщеними особами, а також мешканців деокупованих територій, стане важливим аспектом майбутньої політичної боротьби.

ваних територій, стане серйозним викликом для перших повоєнних виборів. Їхні політичні уподобання можуть суттєво відрізнятись, що вплине на результати голосування та структуру нового парламенту.

Можна виокремити декілька гіпотетичних сценаріїв розвитку повоєнної партійної системи:

1. Сценарій домінування: Збереження та закріплення домінуючої позиції політичної сили, асоційованої з Президентом-переможцем. Цей сценарій можливий у разі високого рівня суспільної підтримки влади та слабкості опозиції. Ризиком є подальше ослаблення демократичних інститутів.

2. Сценарій фрагментації: Поява великої кількості нових політичних проєктів (ветеранських, регіональних, популістських), що призведе до високої фрагментації парламенту, складнощів у формуванні коаліції та політичної нестабільності.

3. Сценарій ідеологічної структуризації: Поступове формування більш зрілої партійної системи, що базуватиметься на чітких ідеологічних розколах, характерних для європейських демократій (наприклад, соціал-демократи vs ліберали vs консерватори). Цей сценарій є найбільш бажаним з точки зору стабільності демократії, але вимагатиме значного часу та зусиль для розбудови справжніх партійних інститутів.

У підсумку варто зазначити, що повномасштабна війна спричинила найглибшу трансформацію партійної системи України за всю історію її незалежності. Відбувся перехід від висококонкурентного, поляризованого плюралізму до стану «національної єдності», який характеризується значним зниженням міжпартійної боротьби, консолідацією влади та заморожуванням політичної конкуренції. Ключовими змінами стали ліквідація проросійського політичного флангу та посилення тенденцій до «де-факто однопартійності» або домінування виконавчої влади.

Ці зміни, хоч і були значною мірою зумовлені об'єктивними потребами воєнного часу, несуть у собі як можливості, так і серйозні ризики. Можливість полягає у шансі на розбудову нової, більш зрілої та стійкої партійної системи, вільної від відвертого проросійського впливу та орієнтованої на вирішення нагальних проблем повоєнного відновлення. Ризики ж пов'язані з можливим згоранням демократичних практик, ослабленням політичного плюралізму та закріпленням неформальних практик управління.

Отже, майбутнє партійної системи України залежатиме від багатьох факторів, зокрема від результатів війни, здатності політичних еліт та суспільства дати адекватні відповіді на повоєнні виклики, а також від якості виборчого законодавства та процедур перших повоєнних виборів.

Перед Україною стоїть історичний вибір: використати цей кризовий момент для побудови стійкої демократії європейського зразка з відповідальними та ідеологічно визначеними партіями, або ж скотитися до моделі з домінуючою партією та імітаційною демократією. Напрямок подальших досліджень полягає у постійному моніторингу діяльності політичних партій, аналізі змін у суспільних настроях та розробці рекомендацій для забезпечення демократичного характеру повоєнної політичної трансформації.

Література

1. Україна під час війни. Влада і суспільство: результати соціологічного дослідження / Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва спільно з соціологічною службою Центру Разумкова. Київ, 2024. URL: <https://dif.org.ua/article/ukraina-pid-chas-viyny-vlada-i-suspilstvo> (дата звернення: 16.06.2025).
2. Сидорчук О., Розумний М. Демократія під час війни: інституційні ризики та механізми стійкості. *Політичний менеджмент*. 2023. № 2-3. С. 35–49.
3. Кулик В. М. Електоральна революція 2019 року в Україні: причини та наслідки для партійної системи. *Наукові записки ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2021. Вип. 1-2 (109-110). С. 105–120.
4. Мельник О. В. «П'ята колона» в українській політиці: еволюція проросійських партій та їх вплив на національну безпеку. *Стратегічні пріоритети*. 2021. № 3 (60). С. 22–31.
5. Sartori, G. *Parties and Party Systems: A Framework for Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press, 1976. 370 p.
6. Комітет виборців України (КВУ). Діяльність Верховної Ради України в умовах воєнного стану: моніторинговий звіт за 2023 рік. Київ, 2024. 85 с.
7. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо заборони політичних партій від 03.05.2022 № 2243-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2243-20> (дата звернення: 16.06.2025).
8. Shapovalova, O. Democratic Backsliding or Resilient Democracy? Ukraine's Politics under Martial Law. *Journal of Democracy*. 2024. Vol. 35, Issue 2. P. 40–54.
9. Коваль П. С. Феномен ветеранського руху як фактор повоєнної політичної трансформації України. *Український соціум*. 2024. № 1 (88). С. 12–25.

Анотація

Ростецька С. І. Трансформація партійної системи України: виклики де-факто однопартійності та перспективи повоєнного партійного будівництва. – Стаття.

У статті здійснено комплексний аналіз глибинних трансформацій партійної системи України, спричинених повномасштабною збройною агресією Російської Федерації. Обґрунтовано, що війна стала каталізатором тектонічних зсувів у партійному ландшафті, який до 2022 року характеризувався високою конкурентністю, фрагментованістю та ідеологічною аморфністю.

стю. Методологія дослідження базується на поєднанні системного, структурно-функціонального, порівняльно-політичного та неоінституційного підходів, що дозволило проаналізувати як формальні, так і неформальні аспекти змін. У статті проаналізовано стартові умови та ключові характеристики партійної системи України напередодні повномасштабного вторгнення, зокрема домінування президентської партії «Слуга Народу», наявність стійкого проросійського політичного флангу та слабкість інституціоналізації більшості партій. Основну увагу приділено аналізу впливу війни на функціонування партійної системи. Розглянуто феномен «гуртування навколо прапора», який призвів до тимчасового політичного перемир'я, зниження публічної міжпартійної конкуренції та консолідації влади в руках виконавчої гілки. Детально проаналізовано процес та наслідки заборони проросійських політичних партій, що призвело до ліквідації значного сегменту партійного спектру та зміни електоральної географії. Досліджено ризики, пов'язані із заморожуванням політичної конкуренції в умовах воєнного стану, зокрема посилення тенденцій до «де-факто однопартійності» та ослаблення парламентського контролю. У заключній частині статті окреслено ключові фактори, що впливатимуть на повоєнне партійне будівництво, та запропоновано декілька сценаріїв розвитку партійної системи. Серед таких факторів виділено роль ветеранського руху, запит на соціальну справедливість, проблему реінтеграції тимчасово переміщених осіб та мешканців деокупованих територій. Зроблено висновок, що повоєнна Україна стоїть перед дилемою: або скочування до системи з домінуючою партією, або розбудова більш зрілої, ідеологічно структурованої та стійкої багатопартійності європейського зразка.

Ключові слова: партійна система, політичні партії, повномасштабна війна, де-факто однопартійність, трансформація, держава, громадське суспільство, громадські організації, повоєнне відновлення, політична конкуренція, демократія, Україна.

Summary

Rostetska S. I. Transformation of the party system of Ukraine: challenges of de facto one-party system and prospects for post-war party building. – Article.

The article provides a comprehensive analysis of the profound transformations of the party system of Ukraine caused by the full-scale armed aggression of the Russian Federation. It is substantiated that the war has become a catalyst for tectonic shifts in the party landscape, which until 2022 was characterized by high competition, fragmentation, and ideological amorphousness. The research methodology is based on a combination of systemic, structural-functional, comparative-political, and neo-institutional approaches, which allowed for the analysis of both formal and informal aspects of the changes. The article analyzes the initial conditions and key characteristics of Ukraine's party system on the eve of the full-scale invasion, particularly the dominance of the presidential party «Sluha Narodu» (Servant of the People), the presence of a stable pro-Russian political flank, and the weak institutionalization of most parties. The main focus is on the analysis of the war's impact on the functioning of the party system. The phenomenon of «rallying around the flag» is examined, which led to a temporary political truce, a decrease in public inter-party competition, and the consolidation of power in the hands of the executive branch. The process and consequences of the ban on pro-Russian political parties are analyzed in detail, which resulted in the elimination of a significant segment of the party spectrum and a change in the electoral geography. The risks associated with the freezing of political competition under martial law are studied, particularly the strengthening of tendencies towards «de facto one-party rule» and the weakening of parliamentary control. In the final part of the article, the key factors that will influence post-war party building are outlined, and several scenarios for the development of the party system are proposed. Among these factors, the role of the veterans' movement, the demand for social justice, the problem of reintegration of internally displaced persons and residents of de-occupied territories are highlighted. It is concluded that post-war Ukraine faces a dilemma: either a slide into a dominant-party system or the development of a more mature, ideologically structured, and stable multi-party system of the European model.

Key words: party system, political parties, full-scale war, de facto one-party rule, transformation, state, civil society, public organizations, party ban, post-war recovery, political competition, democracy, Ukraine.